

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

TEMELJNI SMISAO I RAZVOJ SAKRAMENTOLOGIJE

Carlo Rocchetta, *Sacramentaria fondamentale. Dal »mysterion« al »sacramentum«.* Ed. Dehoniane, Bologna 1989, str. 598

Ante Mateljan

Prije nekoliko godina, pošto je uočena nužnost temeljnih teoloških priručnika, pokrenuta je među talijanskim teozozima inicijativa za formiranje i objavljivanje niza priručnih djela pod zajedničkim nazivom »tečaj sustavne teologije« (*Corso di teologia sistematica*, iz. Dehoniane, Bologna), koji u 11 svezaka treba obuhvatiti fundamentalnu teologiju i dogmatiku. Do sad je objavljeno osam svezaka od kojih svaki zavrijeđuje pažnju. Niz tvore sljedeće cjeline: uvod u sistematsku teologiju (C. Rocchetta—R. Fisichella—G. Pozzo, *La teologia tra riveelazione e storia*, 1987³), trinitarna teologija (još neobjavljena), kristologija (A. Amato, *Gesù il Signore*, 1988), pneumatologija (F. Lambiasi, *Lo Spirito Santo: mistero e presenza*, 1987), mariologija (neobj.), ekleziologija (B. Mondin, *La Chiesa: primizia del regno*, 1989²), sakramentologija (C. Rocchetta, *Sacramentaria fondamentale*, 1989), teološka antropologija (G. Colzani, *Antropologia teologica*, 1989²) i eshatologija (M. Bordoni—N. Ciola, *Gesu'nostra speranza*, 1988). Niz se treba završiti još neobjavljenim sveskom pod radnim naslovom »Drama povijesti između dobra i zla« (*Il dramma della storia tra il bene e il male. Per una sintesi di angelologia e demonologia*). Spomenimo kako ovo nije ni prvi ni jedini postkoncilski pokušaj stvaranja neke vrste udžbenika za studij systemske teologije na bogoslovnim učilištima (usp. program latinskoameričke biskupske konferencije). Zabilježimo i to kako je prije spomenuti niz plod rada isključivo talijanskih, i to uglavnom mladih teologa. Urednik ove serije ujedno je i autor djela na koje se želimo pobliže osvrnuti.

CARLO ROCCHETTA, svećenik biskupije Prato, rođen 1943, predaje na teološkoj školi u Firenci i na Gregoriani u Rimu. Po završetku studija u Rimu i boravka u Francuskoj, Njemačkoj i Engleskoj više je godina poučavao sakramentologiju na Anselmianumu u Rimu. Dosad je, uz brojne članke objavio tri knjige (*Storia della salvezza e sacramenti*, 1976; *I cristiani come catechumeni*, 1986, *Sacramenti della fede*, 1988⁴) od kojih je posljednja *Sacramenti vjere*, izazvala interes u talijanskoj teološkoj javnosti.

Teološki traktat *De sacramentis in genere* doživio je u postkoncilskom razdoblju temeljite promjene. Opći povratak svetopisamskoj i patrističkoj argumen-

taciji stavio je i sam trakat u krizu. Kako nauka o sakramentima općenito nije postojala u sistematskom obliku sve do skolastike došlo se na pomisao da opću sakramentologiju treba promatrati kao sintezu »a posteriori« teologije pojedinih sakramenata (Y. Congar). S druge strane, otvoren je put ideji da »sakramenti općenito« trebaju biti tumačeni kao jedno poglavlje ekleziologije (K. Rahner). Da je čitava problematika prilično kompleksna, vidi se i iz relativno malenog broja teoloških studija o »sakramentima općenito« u pokoncilskom razdoblju, uzevši u obzir broj kristoloških, eklezioloških, ili pak studija o pojedinim sakramentima.

Pred teološko se razmišljanje o sakramentima prvenstveno postavlja pitanje polazišta. Drugi je vatikanski sabor analoški primijenio pojam sakramenta na Krista i Crkvu (LG 1) što je potaklo, drži nas autor, ponovo traženje izvornog značenja pojma *mysterion*, čiji je prijevod *sacramentum* tako duboko ušao u zapadni teološki govor. »Tek kad se ponovno razmotri izvorna širina i osobitost novozavjetnog izraza *mysterion*, kategorija *sacramentum* može biti primijenjena na Krista i Crkvu sa svom osobitošću koja je teološki dovoljno shvatljiva i razložna« (15). K tome, polazeći od širine ovoga pojma, naš autor drži da se za razumijevanje teologije o sakramentima, uz klasične dijelove traktata (ustanova sakramenata, sakramentalni čin i milost), ne smije izostaviti niti tumačenje »sakramentalne antropologije«, znakova i simbola. Jednako je potrebno osvrnuti se i na »teologiju sakramentalnih slavlja«.

Metodološka impostacija čitavog djela jasno se oslanja na *Optatam totius* 16. gdje se zahtijeva promatranje biblijske, tradicijske, spekulativne i liturgijske dimenzije traktata, ne gubeći iz vida zahtjeve današnjeg vremena. Autorova je namjera da stvori sintezu temeljne sakramentologije pod trostrukim vidom: antropološkim, biblijsko-tradicijskim i sistematskim, koja bi onda rezultirala što je moguće jasnijom podlogom za navještaj i slavljenje sakramenata danas.

Nakon uvoda u suvremenu problematiku *De sacramentis in genere* (11—28) slijedi prvi, *antropološki dio* (29—91). Tu autor upotrebljava pojam *sacramentum* u širem značenju, osvrćući se na sakramentalnu ekonomiju pod vidom »pedagogije« kojom se Bog služi u objavi i djelu spasenja. Drevni aksiom *sacramenta sunt propter homines* treba promatrati u odnosu na ljudsku narav i povijesnu uvjetovanost. Stoga ovaj antropološki dio zahvaća dva područja, individualno i socijalno. U prvom se tumači izričaj, važnost i struktura simboličnog i znakovitog govora i obreda, a u drugom se sve to uklapa u cjelinu stvorene i otkupljene stvarnosti.

Čovjek je okrenut simboli: Sva stvorena stvarnost, počevši od našega tijela, posjeduje simbolički govor. Osim toga, ljudski je život bitno *su-život*. To biti s(a) jest konstitutivni element opstojnosti ljudske osobe, a izražava se, uz ostalo, i kroz simbol, znak i obred. Dakle, i čovjekov se su-život s Bogom izražava također kroz simbol, znak i obred. Da bismo shvatili logiku simboličkog govora, autor nastoji protumačiti njegovu strukturu (37—40), put od simbola do simbolizacije (41—46) kao i odnos znaka i simbola (46—51). Ta je logika (*linguaggio simbolico — rituale*) prisutna i u sakramentima. S druge strane razumijevanje sakramentalnog simbolizma pretpostavlja ulazak u logiku vjere Crkve. Tek tada sakramentalni izričaj može biti shvaćen i slavljen u svoj svojoj punini.

Privilegirani način simboličkog govora jest obred. Njegova vrijednost nije samo u riječima, kretnjama ili stvarima, već u cjelokupnosti svega toga, unutar zajednice. Obred pripada čovjeku kao društvenom biću (55—58), te posjeduje razvijenu morfologiju (58—61). Religiozni pak obred, ako je izraz religioznosti grupe, antropološki gledajući, doista ostvaruje ono što označuje, »doživavajući religioznu stvarnost koju simbolizira« (65). Ako prihvatimo ovo simboličko ustrojstvo čovjeka i promotrimo povijest traženja Boga, tada nam se i sam svijet otkriva kao sakramenat (jasno u širem značenju). Svijet, naime, logikom govora znakova otkriva Apsolutno Biće (69). Čovjek, duh-tijelo, prepoznaje u stvorenom svijetu uz vanjski, vidljivi i unutrašnji, nevidljivi elemenat. Materija je »također mjesto susreta s Bogom, i kao takva, na svoj način sakramentalna stvarnost« (L. Boff).

Kršćansko razumijevanje stvorene stvarnosti jest bitno kristocentrično (74—75). Ne samo da je po Kristu sve stvoreno već s njim i po njemu počinje eshatološko »novo stvaranje« (2 Kor 5, 17). Svijet je nezadrživo usmjeren k ispunjenju Božjeg nauma, po snazi Duha, očekujući »objavljivanje sinova Božjih« (Rim 8, 19; Ef 1, 10). Stoga naš autor pažljivo promatra tzv. »naravnu sakramentalnost« u religioznoj povijesti, pokušavajući odrediti njezino značenje za kršćansku teologiju povijesti spasenja (79), Božja je prisutnost, očitovana preko stvorene stvarnosti i u unutrašnjosti svakoga čovjeka, sakramentalnog utemeljenja (83—84). Svetopisamska objava ne niječe »pra-sakramentalne« oblike i strukture; naprotiv, pročišćava ih unutar novosti spasenja i preko njih navješćuje ulazak u povijest Spasitelja kao onog koji »čini sve novo« i sve privodi punini. Eto, to je okvir unutar kojega treba smjestiti kršćanski govor o sakramentima (91). Polazeći dakle od simboličke stvarnosti i »naravne sakramentalnosti« lakše ćemo razumjeti sakramentalnost prisutnu u povijesti Izraela i u vjeri Crkve.

Drugi dio knjige obrađuje najprije svetopisamsku podlogu teologije sakramenata (95—243), a zatim naširoko tumači razumijevanje sakramenata i sakramentalnosti u povijesti i tradiciji Crkve (245—389). Već Stari zavjet posjeduje određenu »sakramentalnu strukturu« (blagoslov — beraka, i spomen — zikaron, grčki anamnesis) koji se najočitiije vidi u slavlju *Pashe* (usp. Pnz 6, 20—24: mi smo bili robovi ... nas je Gospodin oslobodio...). Kao što je starozavjetna Pasha temelj bogoštovlja u Izraelu, tako je i *Kristova Pasha* izvor i oslonac čitave bogoštovne prakse kršćanske zajednice. S Kristom nastupa novi hram, novo svećeništvo i nova žrtva. Euharistijska gozba, čiji je sadržaj upravo pashalno otajstvo, tvori za vazda bitni oblik i vrhunac bogoštovlja Crkve. Euharistija najjasnije očituje put od pashalnog otajstva Krista Gospodina k sakramentalnoj ekonomiji Crkve (127—129).

Novozavjetni spisi prenose ovu poruku u okviru kršćanske prakse i prije spomenute tradicije (160—191). Ta je poruka neodvojivo povezana s izrazom *mysterion*, koji označuje otajstva kraljevstva Božjega (Mk 4, 11; Mt 13, 11, Lk 8, 10). Pavao govori o službenicima Kristovim kao djelateljima Božjih otajstava (1 Kor 4, 1; Rim 11, 26; 16, 25—26 itd.). Otajstvo, sakriveno po svojoj naravi, objavljeno je u povijesno-spasenjskom djelovanju Božjem. Crkva je obdarena tim otajstvom, da ga »primjenjuje« na slavu Božju, u smislu eshatološkog ispunjenja povijesti spasenja (203—205). *Mysterion* ima više dimenzija (naš se autor osvrće na teološku, kristološku, ekleziološku, antropološku i eshatološku), ali je za ispravno razumijevanje teologije sakramenata najvažnije uočiti povezanost Kristova otajstva s otajstvom Crkve.

Tako smo stigli do srži problema, do razabiranja odnosa između novozavjetnog izraza *mysterion* i današnjeg pojma sakramenta. *Mysterion*, kao spasenjska stvarnost ostvarena po utjelovljenoj Riječi Božjoj u povijesti, određuje smisao kršćanske kategorije *sacramentum*, bilo da se odnosi na Crkvu, bilo da je primijenjena na pojedinačne sakramentalne čine (213). Autorova je želja, kako i sam podnaslov knjige govori, ukazati na temelje teologije o sakramentima upravo u novozavjetnom shvaćanju izraza *mysterion*. On označuje: a) dar kojim se Bog daje po Kristu i u Duhu; b) prisutnost stvarnosti spasenja koju je Krist ostvario jednom zauvijek i c) čin proslavljenog Gospodina koji, snagom Duha u Crkvi, čini vjernike sudionicima pashalnog otajstva i dionicima dara obećanoga Duha (214—215). Crkva, neraskidivo povezana s Kristom i Duhom Svetim, u sebi nosi i objavljuje ovaj spasenjski *mysterion*. Sakramentalnost Crkve označava zapravo ovu povezanost s Kristom Gospodinom, izražava razinu na kojoj ona sudjeluje u Kristovu otajstvu spasenja te očituje snagu Duha koji joj je dan (216).

Po svojoj uronjenosti u *mysterion* sakrament nosi važne značajke (218—220). To su: transcendentnost, originalnost, potpunost, kristološka struktura, čin Crkve, ljudsko sudjelovanje i eshatološka usmjerenost. Sakramenti su izraz slobodnog Božjega zahvata, »radi nas i radi našega spasenja« u simboličkom obliku, u zajednici, u očekivanju ispunjenja povijesti spasenja. Naš autor u toj povijesti pronalazi sasvim određenu tipologiju Božjih spasenjskih čina. Postoje stalno načini na koje Bog djeluje (226—235): stvara, poziva, oslobađa, sklapa savez, boravi, posvećuje, šalje i sudi. Sakramenti se i tipološki

uklapaju u kontinuitet ekonomije spasenja, ali su k tome još i anticipacija finalnog, eshatološkog spasenjskog Božjeg zahvata (235). Njihov je sadržaj ispunjenje obećanja spasenja kroz ostvarenje onog što je tipološki naviješteno u Starom zavjetu. Oni su aktualizacija spasenjskog zahvata Božjeg u Kristu i izraz posebnog Božjeg djelovanja u vremenu Crkve (235—240). Zbog toga je nužno inzistirati, smatra autor, na povijesno-spasenjskom značenju sakramenata, i to u povezanosti s naravnom simboličkom dimenzijom čovjeka. Sakramentalni simbolizam nije naime samo dodatak Božjem djelovanju, već je vlastiti oblik po kojem se njegovo djelovanje uprisutnjuje u povijesti i doseže čovjeka da ga spasi. Sakramenti su po svojoj strukturi najviši oblik eshatološke Božje riječi izgovorene u Crkvi. *Riječ koja izriče ono što čini i čini baš to što izriče* (243).

Na koji je način u povijesti Crkve i u teologiji izražen ovaj odnos *mysterion-sacramentum* i što je to značilo za teologiju o sakramentima? *Mysterion* u početku (kod grčkih otaca) označava događaje Kristova života da bi u IV. stoljeću poprimio značenje sakramentalnih obreda u Crkvi. *Sacramentum* pak na početku (kod latinskih otaca) označava zakletvu i krsnu posvetu, a potom obrede u Starom i Novom zavjetu. VI. stoljeće donosi razdiobu: *mysterion* je »res invisibilis« a *sacramentum* je »forma visibilis« pojedinih sakramentalnih čina. Povijesni će razvoj, u XI. stoljeću, definitivno dovesti do značenja izraza *sacramentum* u smislu »*invisibilis gratiae visibile signum*« (284).

Početak drugog tisućljeća označen je traženjem definicije sakramenta (Abelard, Ugo od sv. Viktora, P. Lombardo) i utvrđivanjem njihova broja. Skolastika produbljuje njihov spekulativni vidik (učinkovitost, milost, karakter) sve do Tome Akvinskog koji zaokružuje teologiju o sakramentima. Autor opširno obrađuje ovo razdoblje (285—330). Protestantaska reforma otvara put konačnoj sintezi sakramentalne teologije na Tridentinskom saboru. Dekret *De sacramentis* u 13 kanona donosi nauku o sakramentima općenito (DS 1601—1613). Rocetta obrađuje također i post-tridentinski period, obilježen komentarima sv. cetta obrađuje također i post-tridentinsko razdoblje, obilježen komentarima sv. Tome i manualistikom. Moderna obnova sakramentologije (346—372) počinje s tibinškom teološkom školom (J. M. Scheeben) i radovima J. H. Newmana. U pretkonzilskom razdoblju ponovno je u prvom planu sakramenat kao otajstvo (O. Casel), problem temeljne sakramentalnosti Krista i Crkve (E. Schillebeeckx) te odnos Crkve i sakramenata (O. Semmelroth i K. Rahner). Sakramenti se ponovno počinju promatrati u svjetlu biblijske i patrističke teologije (J. Danielou). Pošto je prikazao pretkonzilska gibanja, autor nastoji iznijeti teologiju o sakramentima u nauci II. vatikanskog sabora (372—379). Radi se o vrednovanju sakramenata unutar liturgijskog konteksta i njihovom uklapanju u teologiju o Crkvi kao narodu Božjem (372). Postkonzilsko je razdoblje označeno nadilaženjem juridizma, ponovnim naglašavanjem *pneumatološkog* vidika, ekumenske važnosti i simbolizma unutar sakramentalnog slavlja (379—388).

Treći dio knjige je sistematska, dogmatska refleksija o sakramentima. Centralno, peto poglavlje dijeli se na četiri dijela: pojam sakramenta, izvor sakramenata i njihov odnos prema Kristu i Crkvi, sakramentalni čin, sakramentali. U prvom se dijelu (391—441) ukratko ponavlja svetopisamska problematika, s naglaskom na trinitarnoj teologiji (393—396) i »*mysteria carnis Christi*« (396—398). Sakramentalna ekonomija nije zamisliva izvan otajstva Kristova života, od utjelovljenja preko smrti i uskrsnuća do poslanja Duha (398). Autor nastoji produbiti teologiju sakramenata kao »Kristovih čina u Crkvi«. Radi se o »spasenjskim činima u sakramentalnom obliku« (399). U Crkvi »općem sakramentu spasenja«, pojedinačni su sakramenti konkretni načini djelovanja Krista i Crkve u primjini i posadašnjenju pashalnog otajstva (403).

Sakramenti posjeduju vertikalnu dimenziju (djelo Krista i Crkve s posebnim osvrtom na ulogu Duha Svetoga u sakramentalnoj ekonomiji) uz koju je vezana i horizontalna dimenzija (»*memoria*« u kojoj se »kondenzira povijest spasenja u konkretnom, sakramentalnom obliku« [4081]). Svaki je sakramenat na određen način ispovijest vjere, promatrana u potpunosti i svojoj dinamici sakramentalnog znaka, u koju je uključen i djelitelj i primatelj sakramenta.

Opus operatum, opus operantis i pitanje sakramentalne milosti jasno su i temeljito protumačeni (424—439). Autor nastoji izbjeći »količinsko«, u korist otajstvenog shvaćanja milosti. Izvor sakramenata jest Krist. Nakon relativno kratkog osvrta na ustanovu pojedinih sakramenata, dakako uvijek u odnosu na novozavjetni *mysterion* i opću sakramentalnost Crkve (442—457), raspravlja se o načinu ustanove sakramenata; naš autor drži da je dovoljna *un'istituzione generica*. Integralni subjekt sakramentalnog slavlja jest hijerarhijski uređena Zajednica. Sakramenat nikada nije samo čin pojedinca (458). Djelitelj sakramenta treba imati nakanu Crkve, a ako djeluje »in persona Christi et ecclesiae« treba biti u stanju milosti. Nakon kraćeg osvrta o primatelju sakramenata, slijedi tumačenje ovlasti Crkve nad sakramentima.

Treći dio, sakramentalni čin, raspravlja o karakteru, milosti, soteriološkoj i eshatološkoj dimenziji sakramenata (470—496). Radi se o »klasičnom« dijelu traktata — koji je obrađen u svjetlu svetopisamske objave i tradicije Crkve. Slijedi kratka rasprava o sakramentalima (496—514) unutar konteksta »raširen« sakramentalnosti.

Zaključak čitavog djela jest »navještaj sakramenata danas« (547—555), gdje se iznose praktične posljedice koje bi ovako impostirana teologija sakramenata trebala imati na kerigmatskom području.

Knjiga u cjelini zavređuje mnogo širi i dublji osvrt, ali i nakon ovog prikaza možemo reći da je puna erudicije i neosporne koristi; i s obzirom na antropološki pristup sakramentalnoj problematici i biblijsko-teološku obradu, i s obzirom na prijedloge za prikladniji i još autentičniji navještaj evanđelja kroz sakramentalni znak i slavlje. Mi smo se pokušali zadržati na prvom i drugom dijelu jer nam se čine veoma zanimljivim. Tumačenje antropoloških temelja sakramentalne simbolike i odnosa sakramenata i povijesti spasenja zaslužuje osobitu pažnju. Otkriva nam se kako su sakramenti u intimnoj povezanosti s ljudskom naravi. Važno je također istaknuti autorovo inzistiranje na povezanosti sakramentalne ekonomije sa spasenjskim otajstvom utjelovljenja, smrti i uskrsnuća Krista Gospodina.

Kao i svaki ljudski pokušaj i ovo djelo ima svojih nedostataka. Koji put su to teološke višeznačnosti ili pak nedorečenosti uvjetovane načinom govora moderne antropologije. Jedini ozbiljniji prigovor, čini se, bila bi nedovoljna obrada pneumatološke dimenzije sakramentalne ekonomije spasenja. S praktične strane, poželjno je bilo na kraju pojedinih poglavlja dati sažetak jednostavnim i, ako je to moguće, lakše shvatljivim riječima.

Neobično je, i ne mogu se baš često, u teološkom traktatu susresti *upute za upotrebu*. Upute koje naš autor daje (27—28) upućuju na ozbiljnost kojom je djelo napisano i na svijest o konkretnim potrebama. Autor nudi tri načina pri korištenju ove knjige. Širi način koristi ovo djelo kao polaznu točku za daljnje produbljivanje teologije sakramenata, bilo u čitavoj svojoj širini, bilo u pojedinim dijelovima. Ovdje je od izuzetne koristi opširna *izabrana bibliografija* (557—577). Kraći način bi bio u tomu da se usklade zahtjevi traktata »sakramenti općenito« u prvom stupnju bogoslovnog studija s ponuđenim sadržajem. Kako je autor i sam svjestan da je djelo prilično opširno (oko 600 str.) za relativno malen broj predavanja, predlaže treći, sustavni dio, kao osnovu koja se po potrebi može dopunjavati. U stvari, to je centralno poglavlje tako i napisano da ukratko obuhvaća sadržaj i ostalih poglavlja. Moguće je i treći, *tematski* način upotrebe, jer struktura djela dopušta da se zahvate pojedine cjeline na svojim razinama.

Sve nas ovo navodi da zaključimo kako nam je u rukama vrijedno i korisno djelo, dok nas s druge strane potiče da se upitamo ne bi li se dalo, na ovaj ili sličan način učiniti kakav smišljeni korak da i mi dobijemo, slično, važne osnovne priručnike za teološki studij i na hrvatskom jeziku.